

بررسی تأثیر هدفمندی یارانه‌ها و پرداخت نقدی آن بر امنیت غذایی خانوار و دریافت‌های غذایی جامعه شهری تهران: ارزشیابی یک برنامه

مجری: دکتر فاطمه محمدی نصرآبادی

نوع طرح: متعارف کوتاه مدت

سال شروع: ۱۳۹۱

سال پایان: ۱۳۹۴

چکیده

مقدمه

توزیع یارانه‌های نقدی یکی از راهبردهایی است که بسیاری از کشورهای در حال توسعه با هدف اصلی بهبود تغذیه و امنیت غذایی طبقات اجتماعی اقتصادی پایین به کار گرفته‌اند. اجرای طرح هدفمندی یارانه‌ها در سال ۱۳۸۹، آثار و دلالت‌های گسترده‌ای بر کیفیت و کمیت زندگی اجتماعی و روزمره ایرانیان داشته است که مهم‌ترین اثرات آن را می‌توان در وضعیت تغذیه‌ای و هزینه‌های خانوارها مشاهده کرد. هدف از مطالعه حاضر، ارزیابی تأثیر هدفمندی یارانه‌ها و پرداخت نقدی آن بر امنیت غذایی خانوار، دریافت‌های غذایی و وضعیت وزن زنان، هزینه کل و هزینه غذای ماهانه در جامعه شهری تهران در قالب پژوهش سیاستی بود.

روش‌شناسی

این مطالعه از نوع مطالعات ارزشیابی برنامه به روش قبل و بعد است. با در دست داشتن نشانی خانوارهای بررسی شده در مطالعه قبلی، به منازل مشخص شده ۴۲۰ خانوار از ۶ منطقه شهر تهران مراجعه شد. بر اساس میزان همکاری مجدد خانوارها، پس از اخذ موافقت لازم از سرپرست خانوار و فرد مسئول تهیه غذا در خانوار، پرسشنامه‌ها به وسیله کارشناسان تغذیه آموزش دیده تکمیل می‌شود. ارزیابی امنیت غذایی با استفاده از پرسشنامه HFIAS بومی شده و وضعیت اجتماعی-اقتصادی خانوار با استفاده از پرسشنامه قبلی انجام می‌گیرد. از آنجاکه در خانوارهای ناامن از نظر غذایی، ابتدا مصرف زنان در خانوار تحت تأثیر قرار می‌گیرد، داده‌های مصرف مواد غذایی زنان خانوار به وسیله سه روز پرسشنامه‌های ۲۴ ساعت یاد آمد خوراک گردآوری شد. برای شناخت دیدگاه مادران و نحوه برخورد و تغییر رفتار تغذیه‌ای آن‌ها در مواجهه با اجرای سیاست یارانه نقدی، مطالعه کیفی به شیوه بحث گروهی با ۳ گروه ۱۰ نفره از نمونه‌ها انجام شد. برای آزمون تفاوت متغیرهای کیفی پیش و پس از هدفمندی یارانه‌ها، آزمون کاسکوئر و در مورد متغیرهای کمی، آزمون t زوجی یا تحلیل اندازه‌های تکراری به کار برده شد.

یافته‌ها

نظام هدفمندی یارانه باعث کاهش امنیت غذایی خانوارهای مورد بررسی شده است؛ به طوری که فراوانی خانوارهای امن غذایی از ۵۶/۴ درصد به ۴۳/۵ درصد کاهش یافته است و ناامنی خفیف از ۱۹/۳ درصد به ۲۸/۴ درصد، ناامنی متوسط از ۱۳/۳ درصد به ۱۵/۵ درصد و ناامنی شدید از ۱۱ درصد به ۱۲/۵ درصد افزایش یافته است؛ در عین حال میانگین امتیاز ناامنی غذایی نیز در خانوارها افزایش یافته است. هزینه کل خانوارها نیز از ۶۱۰۰ ± ۴۳۱ ریال در ۱۳۸۸ به ۸۶۹۲ ± ۸۶۹ هزار ریال در ۱۳۹۱ افزایش یافت ($p < ۰/۰۰۱$).

بررسی مصرف مواد غذایی کاهش معنی‌داری را در مصرف گروه‌های گوشت و لبنیات پس از تغییر سیاست یارانه کالایی به نقدی در خانوارهای تهرانی نشان داد.

تحلیل نتایج کیفی نشان داد که طرح هدفمندی یارانه‌ها صرفاً یک برنامه حمایت اقتصادی و مالی نیست؛ بلکه مانند هر برنامه فراگیر اجتماعی اقتصادی دیگر، دارای دلالت‌ها و پیامدهای متنوع روانی-هیجانی، اجتماعی فرهنگی، ارتباطی، شناختی و رفتاری است. این طرح به‌رغم اهداف اولیه آن که کاهش شکاف‌ها و نابرابری‌های اجتماعی بود، نوعی احساس محرومیت نسبی و شکاف اجتماعی را در جامعه بسط داده است. تأملی در مباحث و تجارب زیسته زنان مشارکت‌کننده نشان می‌دهد که اجرای طرح هدفمندی یارانه به نحوی روی رؤیت و مشارکت اجتماعی شهروندان تهرانی، به‌مثابه مؤلفه‌های مهمی از سرمایه اجتماعی اثرگذار بوده است. شمار چشمگیری از زنان مشارکت‌کننده معتقدند که با اجرای طرح هدفمندی یارانه‌ها نسبت وابستگی درواقع وارونه شده است و زوج‌های در سنین باروری برای امرارمعاش به اعضای مسن‌تر خانوار وابسته‌تر شده‌اند. بعضی از زنان معتقد بودند این برنامه به نحوی به افزایش خشونت‌ها و گسست‌های خانوادگی دامن زده و موجب کاهش امید آن‌ها به آینده فرزندانشان شده که به‌نوبه خود، فرزند آوری و رشد جمعیت را کاهش خواهد داد. در مقابل، برخی از شرکت‌کنندگان، ارزیابی مثبتی از آن داشته، ولی نحوه اجرای آن را مناسب نمی‌دانستند.

بیشتر زنان موردبررسی استفاده از راهکارهایی مانند وام گرفتن یا قرض کردن از خانواده و دوستان و خرج کردن پس‌اندازهای خانوار را برای جبران افزایش قیمت غذا و نیز سایر هزینه‌ها مانند حمل‌ونقل و سوخت را گزارش کردند. یافته‌های بررسی کیفی نیز کاهش خرید شیر و لبنیات، گوشت قرمز، ماهی و مغزها را تأیید کرد.

بحث و نتیجه‌گیری

اجرای برنامه هدفمندی یارانه‌ها و پرداخت نقدی آن بسته به اثرات تورمی و هزینه‌ای آن در خانوار، دیدگاه‌های مثبت و منفی پهن دامنه‌ای را در زنان موجب شده است که تحلیل و فهم آن‌ها در برنامه‌ریزی مراحل بعدی این برنامه می‌تواند بسیار مفید واقع گردد.

کلیدواژه: هدفمندی یارانه‌ها، پرداخت نقدی، امنیت غذایی خانوار، دریافت‌های غذایی، هزینه خوراک.